

Гоманюк М.А.

ЕКСПЕРТНІ ОЦІНКИ СТАНУ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН В МІСЦЯХ КОМПАКТНОГО ПРОЖИВАННЯ ТУРКІВ-МЕСХЕТИНЦІВ В УКРАЇНІ (за результатами дослідження в Чаплинському районі Херсонської області)

В статті представлений аналіз результатів опитування експертів. Тема опитування – соціально-економічна ситуація і міжнаціональні відносини в Чаплинському районі Херсонської області України (місці компактного проживання турків-месхетинців). Згідно експертних оцінок в районі накопичується міжнаціональне напруження (здебільшого на економічній основі), виникнення якого пов'язується з появою в районі месхетинських турків.

Ключові слова: турки-месхетинці, міжнаціональні відносини, експертні оцінки

ЭКСПЕРТНЫЕ ОЦЕНКИ СОСТОЯНИЯ МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В МЕСТАХ КОМПАКТНОГО ПРОЖИВАНИЯ ТУРОК-МЕСХЕТИНЦЕВ В УКРАИНЕ (по результатам исследований в Чаплинском районе Херсонской области)

В статье представлен анализ результатов опроса экспертов. Тема опроса – социально-экономическая ситуация и межнациональные отношения в Чаплинском районе Херсонской области Украины (месте компактного проживания турок-месхетинцев). Согласно экспертным оценкам в районе накапливается межнациональное напряжение (в основном на экономической основе), возникновение которого связывается с появлением в районе месхетинских турок.

Ключевые слова: турки-месхетинцы, межнациональные отношения, экспертные оценки

EXPERT'S OPINION ABOUT CONDITION OF THE INTERETHNIC RELATION IN THE COMPACT RESIDENCE PLACES OF MESKHETIAN TURKS IN UKRAINE (by the research results in Chaplynsky district of Kherson region)

The article gives the research results (expert's poll) about socioeconomic situation and interethnic relation in Chaplynsky district of Kherson region (in the compact residence places of Meskhetian Turks). The expert proves the interethnic tension and a conflict factor based mostly on the economic grounds and caused by the emergence of Meskhetian Turks in the region.

Key words: Meskhetian Turks, interethnic tension, expert's opinion.

В соціальній структурі Чаплинського району Херсонської області України за час між двома останніми переписами населення (1989-2001 рр.) відбулися значні зміни. В етнічній структурі суттєві зміни відбулися внаслідок переселення до району турків-месхетинців. Якщо під час Всесоюзного перепису населення 1989 р. на території району турки-месхетинці не проживали, то під час Всеукраїнського перепису 2001 р. в Чаплинському районі було зареєстровано 2305 особи турецької (переважна більшість з яких має “месхетинське” походження) [1] та турецько-месхетинської національності, а це майже десята частина населення району [3; 6]. Зміни в етнонаціональній структурі призвели до змін в конфесійній (суттєво збільшилася кількість мусульманських громад), економічній (наприклад, на ринку в Чаплинці з'явилися торговці (переважно громадян Узбекистану), які займаються продажем товарів, що користуються попитом тільки у турків), сімейній (збільшилася кількість розширених сімей) та ін. структурах Чаплинського району [2; 7].

За результатами попередніх досліджень, які знайшли відображення в аналітичних матеріалах УЦЕПД ім.О.Разумкова за 2004 р. [5, с.34], в місцях компактного проживання

турків-месхетинців склалася конфліктна ситуація. Цьому можуть сприяти економічна відсталість області, недосконалість реформування в аграрному секторі, демографічні процеси, недоліки чинного законодавства, що стосуються прав осіб, депортованих за національною ознакою [2]. Першопричиною виникнення такої ситуації була волюнтаристська національна політика керівництва СРСР, яке займалося переселенням турків-месхетинців як технологією. В результаті турки-месхетинці залишаються чи не єдиним репресованим в Радянському Союзі народом, який не повернувся на історичну батьківщину.

Метод експертних оцінок широко використовується під час дослідження міжнаціональних проблем, проте в Україні експертних опитувань стосовно турків-месхетинців не проводилося. Це стосується і дослідження становища турків-месхетинців в Україні виконаного Центром вивчення соціальних та міграційних проблем Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Т.Шевченка [6], і дослідження наслідків сучасних міграційних процесів проведеного Інститутом соціології НАН України під керівництвом М.Шульги [8], де розглядалася і проблема депортованих за національною ознакою, і теоретичного дослідження етнічних протиріч і конфліктів у сучасній Україні, виконаного в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень В.Котигоренком, в якому турки-месхетинці серед депортованих народів взагалі не згадувалися [4].

З метою дослідження стану міжнаціональних відносин в Чаплинському районі в липні 2005 р. Херсонським обласним відділенням САУ спільно з Відділом у справах національностей Херсонської ОДА було проведено експерте анкетування. Серед головних цілей дослідження були: з'ясування рівня міжнаціонального напруження в районі, вивчення конфліктогенних факторів, з'ясування впливу різних інституцій на стан міжнаціональних відносин тощо. Результати дослідження планується використати для практичного здійснення державної етнополітики в Херсонській області.

Загалом було опитано 32 експерти в Чаплинському районі. Експерти підбиралися з урахуванням їх компетентності в поставлених питаннях та за умови їх тривалого проживання на території району.

Таблиця 1. Категорії та кількість експертів

	Категорії експертів	Кількість експертів
1.	Голови і депутати сільських і селищних рад	12
2.	Працівники Чаплинської райдержадміністрації	4
3.	Депутати Чаплинської районної ради	4
4.	Голови районних осередків політичних партій	4
5.	Співробітники Чаплинського райвно	2
6.	Працівники правоохоронних органів	2
7.	Активісти громадських організацій	2
8.	Представники профспілок	1
9.	Журналісти	1

Більшість експертів задекларували високий рівень компетентності та поінформованості щодо ситуації в районі: 66,67% задекларували високий рівень поінформованості про ситуацію у районі, 29,63% – середній і 3,70% респондентів віднесли себе до експертів тільки з окремих питань. Таким чином формально кваліфікованість експертів можна вважати достатньою для того, щоб оцінювати ситуацію в районі. Проте вважати, що в Чаплинському районі існує сформоване і, що головне, незалежне експертне співтовариство було б перебільшенням. В районі бракує практик, які би формували експертне співтовариство, бракує, зокрема, незалежних медіа. Крім того, під час опитування місцеві експерти мали обмежені можливості для оцінки дій владних структур і громадської думки.

Експерти Чаплинського району серед головних проблем району назвали макроекономічні проблеми, характерні для Херсонської області взагалі (перша група: №№1-5), передусім занепад у сільському господарстві. Чаплинський район історично є районом з переважаючою часткою сільськогосподарського виробництва, від ефективності якого залежить і рівень життя жителів району. Другу за рівнем напруженості групу (№№6-7) склали екологічні проблеми: власне екологічна криза і розповсюдження туберкульозу, яке в Херсонській області носить масовий характер і набирає антропоecологічних ознак. Третю групу (№№8-9) складають також проблеми економічного характеру (проблеми-наслідки першої групи): труднощі при веденні фермерського господарства та виїзд населення на заробітки. До четвертої за рівнем актуальності групи експерти віднесли проблеми соціального характеру (№№10-15). П'яту групу склали проблеми пов'язані з правом, законодавством та політикою (№№16-17,19). Найменший рейтинг в районі, на думку експертів, мають етноконфесіональні проблеми (№№21-23).

Таблиця 2. Відповіді на питання “Оцініть, будь ласка, наскільки актуальними для Вашого району є вказані проблеми (1-не актуальна зовсім, 7 – дуже актуальна)”

	Проблема	Середній показник
1.	Занепад сільського господарства	6,52
2.	Занепад зрошувальної системи	6,50
3.	Безробіття	6,44
4.	Низький рівень життя	6,23
5.	Спад в економіці	6,07
6.	Екологічна криза	5,80
7.	Розповсюдження туберкульозу	5,72
8.	Труднощі при веденні фермерського господарства	5,70
9.	Виїзд населення на заробітки	5,67
10.	Злочинність	5,63
11.	Масовий алкоголізм і наркоманія	5,48
12.	Падіння моралі	5,41
13.	Відключення електроенергії, збої з постачанням газу, води	5,28
14.	Недоступність медичного обслуговування	5,24
15.	Криза у сфері культури	4,80
16.	Проблеми зв'язані з розпаюванням землі	4,72
17.	Корупція	4,70
18.	Проблеми громадського транспорту	4,67
19.	Слабкість і некомпетентність влади	4,53
20.	Затримки у виплатах зарплат, пенсій	4,40

21.	Релігійні проблеми	3,76
22.	Міжнаціональна напруженість	3,63
23.	Міжнаціональні конфлікти	3,21

Міжнаціональні проблеми є, на думку експертів, менш гострими в Чаплинському районі і на тлі міжнаціональних проблем в Херсонській області взагалі та в Україні в цілому.

Таблиця 3. Відповіді на питання “Оцініть, будь ласка, рівень міжнаціональної напруженості на території Вашого району (1-напруженості немає зовсім → 7-існує велика напруженість)”

	Регіон	Середній показник
1.	В цілому по Україні	3,17
2.	В цілому по Херсонській області	2,75
3.	В цілому по району	2,72

Оцінюючи зміни в різних сферах суспільного життя в Чаплинському районі експерти не обирали полярних оцінок. Частково це можна пояснити тим, що в цьому випадку більшість експертів оцінювала свій власний доробок.

Таблиця 4. Відповіді на питання “Як Ви вважаєте, чи змінилася ситуація в наступних сферах за останні п’ять років? (1-погіршилася, 7-покращилася)”

	Сфера	Середній показник
1.	Ситуація в освіті	3,94
2.	Загальна економічна ситуація	3,29
3.	Ситуація в міжнаціональних відносинах	3,29
4.	Рівень життя людей	3,26
5.	Злочинність	3,22
6.	Ситуація в сільському господарстві	2,81

Медіаною порівнювальної шкали в приведеному експертному дослідженні є оцінка 3,5 балів. Отже експерти констатують факт, що за останні п’ять років ситуація в районі покращилася тільки в освіті. Дещо погіршилася загальна економічна ситуація та міжнаціональні відносини. Найбільше погіршення респонденти констатували в сільському господарстві.

Аналіз наведених нижче експертних оцінок, результатів попередніх досліджень [2; 6] та статистичних даних дає змогу висунути гіпотезу, що вибір місця проживання турками-месхетинцями та стан міжнаціональних відносин в районі пов’язані з економічними чинниками. Враховуючи тип господарювання месхетинських турків (переважно городництво і баштанництво), можна припустити, що вибір турками місця проживання був зумовлений декількома факторами: не лише ситуацією вимушеного переселення, що склалася в 1989-1991 рр., але й агрокліматичними умовами (близькими до тих, в яких турки перебували до переїзду в Херсонську область), наявністю зрошуваних земель, дефіцитом робочої сили (на першому етапі) і наявністю вільного житла в сільській місцевості на Херсонщині.

Таблиця 5. Експертні оцінки і деякі статистичні матеріали, що стосуються проблеми економічного становища в Чаплинському районі та стану міжнаціональних відносин*

Селищні та сільські ради Чаплинського району	Рівень життя, середня величина коеф.	Ефективність зрошувального землеробства, сер. величина коеф.	Кількість населення, чоловік	Частка турецько-месхетинського населення, %	Міжнаціональна напруженість, середня величина коеф.
Асканійська	2,96	4,14	5690	2,28	2,27
Балтазарівська	2,04	2,35	1775	28,11	3,19
Григорівська	2,56	2,68	1739	4,02	2,74
Долинська	3,85	4,62	1035	-	2,15
Іванівська	1,92	2,29	1113	1,62	2,38
Кучеряво-Володимирівська	2,73	3,00	778	-	2,05
Магдалинівська	2,42	2,33	875	-	2,29
Нажеждівська	2,58	3,05	1442	24,97	3,31
Новонаталівська	2,58	2,76	1280	10,94	2,86
Павлівська	2,64	2,43	1413	16,56	2,68
Першокостянтинівська	2,96	3,71	1349	-	1,95
Преображенська	3,73	4,23	1847	6,82	2,70
Скадовська	3,48	3,24	1014	2,34	2,32
Строганівська	2,32	2,71	1335	14,01	2,38
Хлібодарівська	2,71	3,96	1168	-	2,14
Хрестівська	3,08	3,50	1799	19,76	3,52
Чаплинська	3,64	3,06	10886	5,00**	2,39
В цілому по району	2,88	3,25	36538	7,92**	2,72

* складено за даними [3]

** данні приблизні

Рівень життя експерти пов'язували з ефективністю зрошувального землеробства (кореляція становила 0,76). Розселення турецько-месхетинського етносу має незначну негативну кореляцію з рівнем життя (-0,37). Можна припустити, що така кореляція має економічне підґрунтя. Турки активно використовують найману робочу силу, адже городництво і баштанництво є різновидом господарювання з досить великими працезатратами. Передусім це стосується сезонної малокваліфікованої робочої сили. Норма працезатрат по відношенню до овочів відкритого ґрунту, наприклад, складає до 760 чоловіко/годин на гектар. В селах з міцними господарствами, вищим рівнем життя, низьким рівнем безробіття важче знайти дешеву робочу силу. Такими чином, ідеальним місцем проживання турків-месхетинців є село зі зрошувальними угіддями та відносно низьким рівнем життя.

Експертні оцінки міжнаціонального напруження по адміністративно-територіальним одиницям району знаходяться в прямій залежності від частки наявного турецько-месхетинського населення (кореляція 0,87). Таким чином, в нашому випадку варто говорити не про виключно економічне підґрунтя конфліктів, а про підґрунтя, яке слід називати етноекномічним.

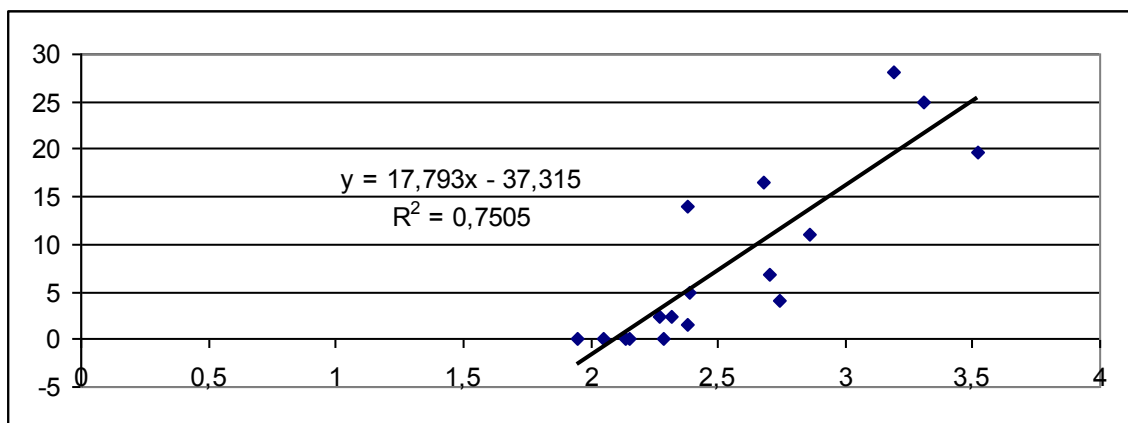

Рис. 1. Залежність між експертними оцінками міжнаціонального напруження і часткою турецько-месхетинського населення на території селищних і сільських рад Чаплинського району.

Оцінюючи вірогідність виникнення міжнаціональних конфліктів в Чаплинському районі, експерти зазначили, що серед інших саме етноекономічні протиріччя мають великий конфліктогенний потенціал. Найбільш вірогідною причиною виникнення міжнаціонального конфлікту експерти назвали земельні проблеми. Проведені попередньо глибинні інтерв'ю [2], показали, що серед земельних проблем респонденти зазначали проблеми зв'язані з розпаюванням та можливістю орендування землі.

Таблиця 10. Відповіді на питання “Оцініть вірогідність виникнення міжнаціональних конфліктів у Вашому районі... (1-не можуть виникнути → 7-можуть виникнути)”

	Причина	Середній показник
1.	На ґрунті земельних проблем	5,00
2.	На ґрунті нетерпимості до представників інших національностей (ксенофобії)	4,86
3.	Через недосконалість законів	4,57
4.	На ґрунті проблем пов'язаних з нерухомістю	4,54
5.	На релігійному ґрунті	4,36
6.	На ґрунті відмінності у способі життя, традиціях, культурі, менталітеті, звичках, світорозуміння	4,25
7.	На побутовому ґрунті	4,20
8.	На політичному ґрунті	3,86
9.	На ґрунті конкуренції у престижних видах діяльності	3,63
10.	На ґрунті мовних проблем	3,32

Культурні фактори дещо поступаються економічним у сфері виникнення міжнаціональних конфліктів, проте ксенофобія також має достатньо високий показник впливу на стан міжнаціональний відносин у Чаплинському районі.

Таблиця 11. Відповіді на питання “Чи припускаєте Ви прояви насильства в результаті вирішення міжнаціональних конфліктів у Вашому районі...? (1-зовсім не допускаю → 7-це цілком ймовірно)”

	Причина	Середній показник
1.	На ґрунті земельних проблем	4,15
2.	На ґрунті нетерпимості до представників інших	4,04

	національностей (ксенофобії)	
3.	Через недосконалість законів	3,96
4.	На релігійному ґрунті	3,93
5.	На ґрунті проблем пов'язаних з нерухомістю	3,88
6.	На ґрунті відмінності у способі життя, традиціях, культурі, менталітеті, звичках, світорозуміння	3,52
7.	На побутовому ґрунті	3,35
8.	На політичному ґрунті	3,19
9.	На ґрунті мовних проблем	3,04
10.	На ґрунті конкуренції у престижних видах діяльності	2,89

Існування міжетнічного конфліктного потенціалу в районі пов'язувалося експертами здебільше з мусульманськими етнічними групами: турками (месхетинськими), кримськими татарами та азербайджанцями. Джерелом міжнаціональної нестабільності в районі можна вважати також присутність осіб вірменської та корейської національності. Звертаючи увагу на те, що кількість представників кримських татар, азербайджанців, вірменів та корейців є відносно малою, можна зробити висновок, що і експертне оцінювання було певною мірою опосередковано етнічними стереотипами, зокрема по відношенню до мусульманських народів.

Таблиця 12. Відповіді на питання “Розташуйте, будь ласка, етнічні групи навколо яких існує конфліктний потенціал в порядку його збільшення. Якщо навколо цієї групи накопичується найбільший конфліктний потенціал, то поставте справа цифру 1 і т.д.”

Етнічна група	Ранг	Коеф.	Чисельність у районі *, чоловік
Турки	1	1,13	2305
Кримські татари	2	2,60	27**
Азербайджанці	3	3,46	149
Вірмени	4	3,69	171
Корейці	5	3,81	21
Роми (цигани)	6	5,22	28
Євреї	7	5,89	5
Молдавани	8	6,11	251
Росіяни	9	7,70	2780
Українці	10	8,60	33894

* за даними Всеукраїнського перепису 2001 р. [5]

** існує велика вірогідність того, що дані перепису щодо кримських татар в Херсонській області занижені за рахунок того, що під час перепису представників цієї етнічної групи вони помилково реєстрували як “татари”. Орієнтовна кількість кримських татар в Чаплинському районі 100-150 осіб

Експерти пов'язують зростання міжнаціональної напруженості в районі з появою турків-месхетинців. Динаміка міжнаціонального напруження є позитивною, має чітку тенденцію до зростання в майбутньому. Початковий коефіцієнт міжнаціональної напруженості в районі (до переселення турків-месхетинців) є вдвічі нижчим (2,14) порівняно з нинішнім (4,41).

Таблиця 13. Відповіді на питання “Як Ви оцінили б рівень міжнаціональної напруженості у районі? (1-міжнаціональної напруженості немає → 7-існує велика напруженість)”

	Час	Середній показник
1.	До переселення турків-месхетинців у Ваш район	2,14
2.	Відразу після переселення турків-месхетинців	3,11
3.	Перші роки після переселення турків-месхетинців	3,33
4.	В середині 90-х років	3,78
5.	В кінці 90-х років	4,00
6.	В 2000-2004 рр.	4,33
7.	У цей час	4,41
8.	В наступні 1-4 роки	4,92
9.	В наступні 5-10 років	5,12

Найбільший сплеск міжнаціональної напруженості відбувся відразу після переселення турків-месхетинців у Чаплинський район. Після переселення і до наших часів міжнаціональна ситуація має, на думку експертів, чітку тенденцію до загострення.

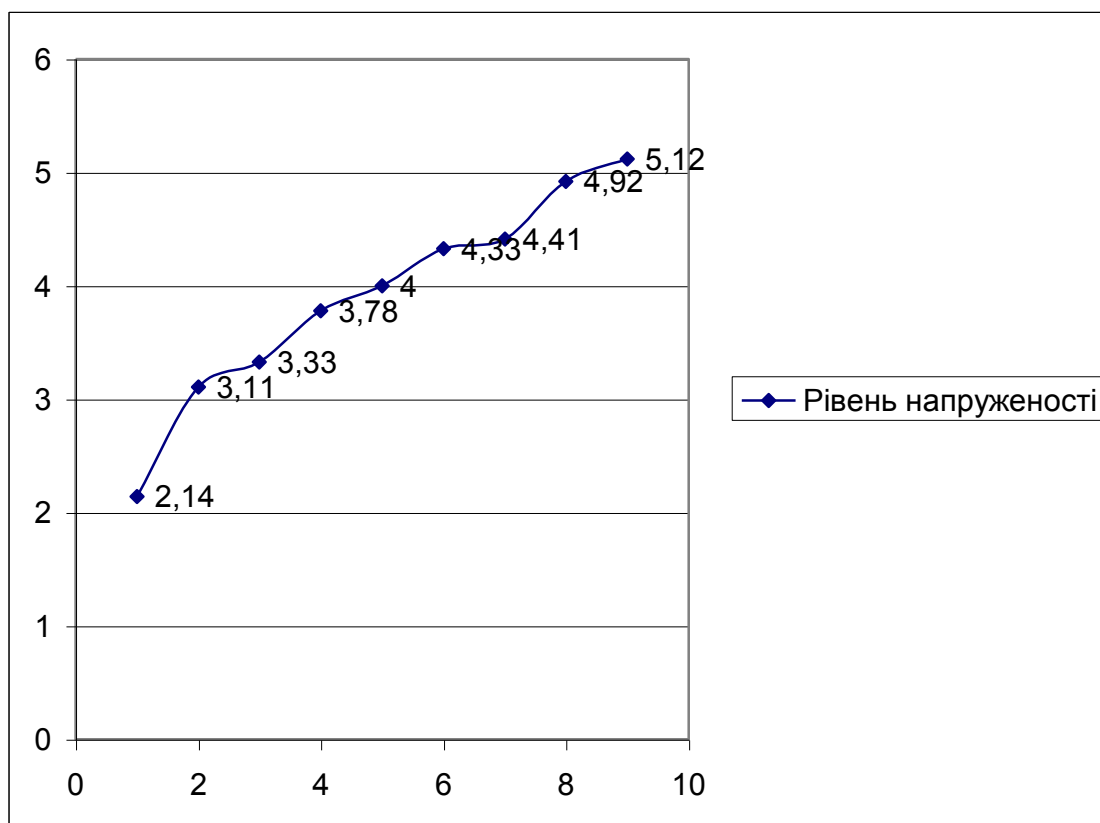

Рис. 3. Залежність рівня міжнаціональної напруженості від часу перебування турків-месхетинців в Чаплинському районі

На думку експертів, права основних етнічних груп забезпечуються в Чаплинському районі практично однаковою мірою.

Таблиця 6. Відповіді на питання “Чи забезпечуються права наступних етнічних груп у Вашому районі? (1-зовсім не забезпечуються → 7-повністю забезпечуються)”

	Етнічна група	Середній показник
1.	Росіян	5,77
2.	Українців	5,75
3.	Турків	5,57
4.	Корейців	5,50
5.	Білорусів	5,49
6.	Молдаван	5,48
7.	Євреїв	5,44
8.	Поляків	5,36
9.	Кримських татар	5,33
10.	Вірмен	5,25
11.	Азербайджанців	5,18
12.	Ромів (циганів)	5,17

По ступеню забезпеченості прав невелику перевагу мають найбільш чисельні в Чаплинському районі етноси: росіяни і українці. Ромів респонденти віднесли до етнічної групи, права якої забезпечуються у найменшому ступені. Характерно, що з депортованих народів більшими правами в районі забезпечуються саме турки-месхетинці, а не автохтонні кримські татари. Коефіцієнт забезпеченості правами турків-месхетинців наближується до коефіцієнту титульної нації та суперменшини. Це свідчить про те, що на думку експертів в районі відсутня дискримінація турків за національною ознакою з боку владних структур.

Вплив різних організацій та соціальних інститутів на стан міжнаціональних відносин оцінювався по-різному. В трійці інституцій, що найбільш позитивно впливають на стан міжнаціональних відносин в районі опинилися органи місцевого самоврядування та місцеві органи державної влади (більшість експертів репрезентували саме ці гілки влади). Найменш позитивною була оцінка діяльності НДО в цьому напрямку та передвиборчих штабів. Силові структури, центральні органи влади, церкви та релігійні організації, а також ЗМІ (місцеві і центральні) опинилися в середині рейтингу.

Таблиця 7. Відповіді на питання “Як впливає на стан міжнаціональних відносин у Вашому районі діяльність наступних інституцій? (1-впливають негативно → впливають позитивно)”

	Організація чи соціальний інститут	Середній показник
1.	Чаплинська районна рада	5,79
2.	Чаплинська райдержадміністрація	5,72
3.	Селищні та сільські ради району	5,54
4.	Херсонська облдержадміністрація	5,28
5.	Уряд України	5,11
6.	Херсонська обласна рада	5,07
7.	Президент України і Секретаріат Президента	4,96
8.	Церкви, релігійні організації	4,90
9.	Місцеві ЗМІ	4,77
10.	СБУ	4,75
11.	Міліція	4,70
12.	Політичні партії	4,70
13.	Центральні ЗМІ	4,70
14.	Передвиборчі штаби	4,56
15.	Громадські організації	4,47

Оцінюючи вплив різних інституцій на стан міжнаціональних відносин експертне співтовариство Чаплинського району відмітило позитивний внесок усіх запропонованих в анкеті інституцій. З одного боку це може бути виявом професійної солідарності і конформізму, з іншого – хоча б відносно віддзеркалювати ситуацію в районі. Також такі оцінки свідчать про відсутність в районі екстремістське налаштованих угруповань.

З метою визначити які інститути не в достатній мірі займаються вирішенням національних питань, експертам було додатково запропоновано відповісти на питання “Які інституції повинні в першу чергу займатися міжнаціональними проблемами у Вашому районі?”

Таблиця 8. Відповіді на питання “Які інституції повинні в першу чергу займатися міжнаціональними проблемами у Вашому районі? (1-не повинна займатися → 7-активно повинна займатися)”

	Організація або соціальний інститут	Середній показник
1.	Селищні та сільські ради району	6,20
2.	Чаплинська районна рада	5,93
3.	Чаплинська райдержадміністрація	5,86
4.	Місцеві ЗМІ	5,55
5.	Міліція	5,45
6.	СБУ	5,39
7.	Громадські організації	4,93
8.	Центральні ЗМІ	4,86
9.	Херсонська обласна рада	4,82
10.	Херсонська облдержадміністрація	4,78
11.	Церкви, релігійні організації	4,50
12.	Політичні партії	4,48
13.	Уряд України	4,15
14.	Передвиборчі штаби	3,97
15.	Президент України і Секретаріат Президента	3,85

Звертаючи увагу на корпоративний суб’єктивізм, варто розглянути порівняльні оцінки того, як впливають перелічені інституції на міжнаціональні відносини і які з них повинні займатися цією проблемою в першу чергу. Відповідно до цього, всі інституції можна поділити на ті, робота яких є достатньою, і на ті, які не повністю використовують свої можливості стосовно цієї проблеми. До першої групи експерти віднесли: Президента України та його Секретаріат (+1,11), Уряд України (+0,96), передвиборчі штаби (+0,59), Херсонську ОДА (+0,50), Херсонську облраду (+0,25), політичні партії (+0,22) та релігійні організації (+0,40). До другої групи експерти віднесли: громадські організації (-0,46), силові структури (міліція (-0,75) та СБУ (-0,64)), місцеві (-0,78) та центральні ЗМІ (-0,16), органи місцевого самоврядування в районі (селищні та сільські ради (-0,66), Чаплинську райраду (-0,14)) та Чаплинську райдержадміністрацію (-0,14).

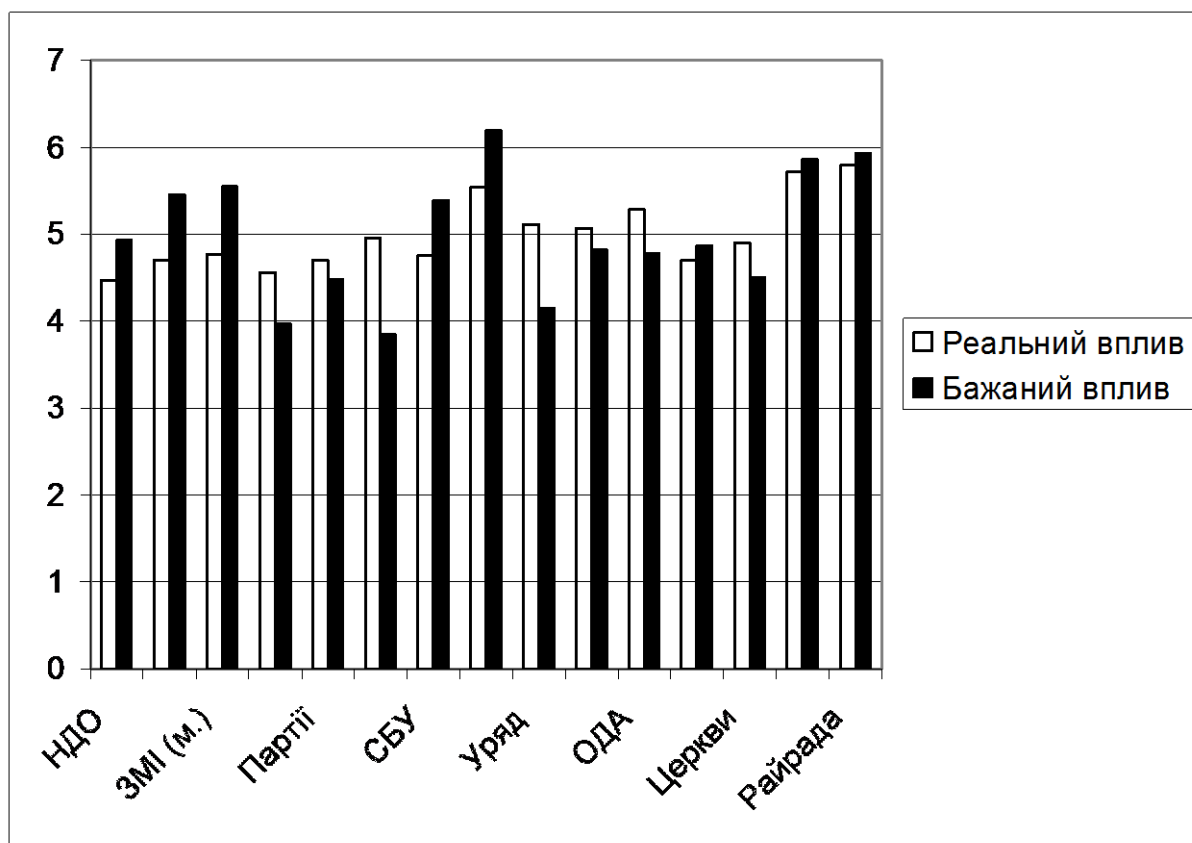

Рис. 2. Порівняльна характеристика реального та бажаного впливу організацій та соціальних інститутів на стан міжнаціональних відносин у Чаплинському районі.

Своєрідною є експертна оцінка рівня задоволеності культурно-освітніх потреб турків-месхетинців в районі. Не зважаючи на те, що в районі не існує жодної національної школи, чи хоча б факультативу з турецькою мовою навчання, турецькомовних (хоча б частково) ЗМІ, бібліотек експерти оцінили рівень задоволеності цих потреб в діапазоні від 3,08 до 4,48. Турки-месхетинці дійсно масово не вимагають від влади створення національних шкіл, класів з турецькою мовою навчання або інших культурно-освітніх структур, але важко собі уявити, що турки-месхетинці не мають культурно-освітніх потреб. Скоріше за все, у месхетинських турків або не вистачає механізмів відстоювання прав, або бракує політичної культури, або існує недовіра до владних структур, яка налаштовує їх «сидіти тихо». Це підтверджується і електоральною поведінкою турків-месхетинців. Чаплинські турки-месхетинці за поодинокими випадками завжди голосували за провладну партію або провладного кандидата. Порівняно з іншими країнами СНД становище турків-месхетинців в Україні є чи не найкращім, таким чином, для турків-месхетинців залишається бажаним збереження існуючого становища в районі та в Україні взагалі.

Таблиця 9. Відповіді на питання “Оцініть, будь ласка, рівень задоволення культурно-освітніх потреб турків-месхетинців у Вашому районі у різних сферах? (1-зовсім не задоволені → 7-повністю задоволені)”

	Культурно-освітні потреби	Середній показник
1.	Релігія	5,12
2.	Телебачення	4,72
3.	Проведення свят	4,68
4.	Школи	4,58

5.	Радіо	4,19
6.	Бібліотеки	3,62
7.	Друковані ЗМІ	3,39

Відносно більший коефіцієнт задоволеності релігійних потреб, потреб в телебаченні та проведенні свят можна пояснити тим, що в місцях компактного проживання турків-месхетинців існують мусульманські релігійні громади, відправляються релігійні обряди у мечетях (здебільше розташованих в пристосованих будинках), іслам в районі не зазнає утисків. Турки в Чаплинському районі зберегли свої культурні традиції: обходять свої релігійні свята, виконують національні весільні обряди тощо. В багатьох турецьких родинах є супутникове телебачення, що є додатковим каналом задоволення культурних потреб зв'язаних саме з турецькою мовою та культурою.

Можна констатувати, що протягом першого десятиріччя перебування в Україні відбувалася сільська гетоїзація турецько-месхетинського населення, яке замикалося в своєму сільському культурному турецькому гетто. Але останнім часом спостерігаються зворотні тенденції: збільшується освітній рівень турків-месхетинців, зростають вертикальна соціальна мобільність та міграційна активність українських турків, диверсифікуються форми зайнятості тощо. Це стосується, передусім, турецько-месхетинської молоді, в тому числі і осіб жіночої статі, освітній рівень яких серед представників цієї меншини є традиційно нижчим [6].

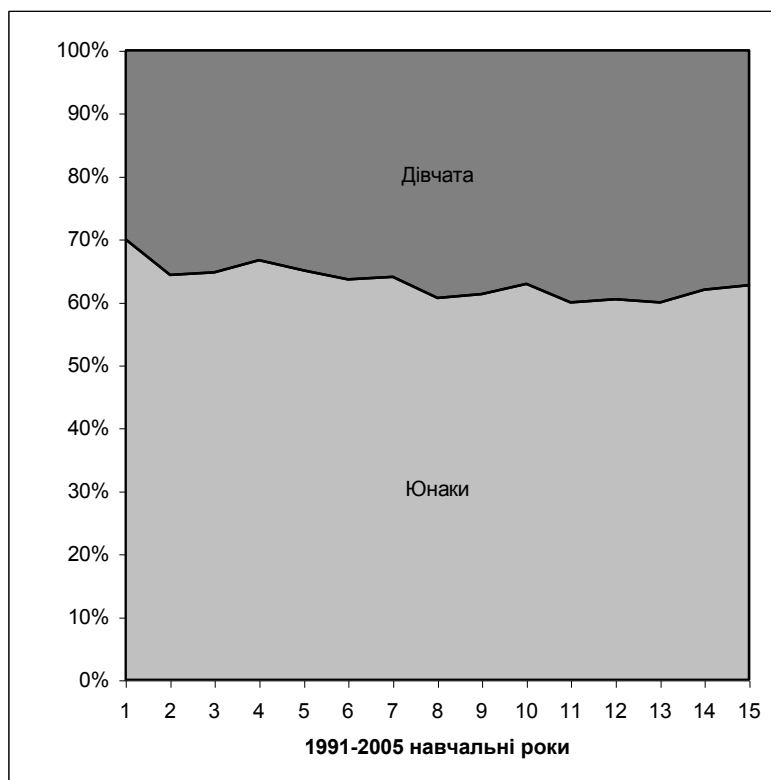

Рис. 3. Динаміка (у статевому розрізі) випускників турецько-месхетинської національності у середніх школах Чаплинського району.

* складено за даними [3]

Загальний аналіз експертних оцінок та спостереження за соціально-політичною ситуацією дають підстави вважати, що незважаючи на гостроту, міжнаціональні відносини в Чаплинському районі перебувають поза зоною першочергової уваги з боку

владних структур. Вони знаходяться в тіні економічних, екологічних та соціальних проблем району.

Оцінка міжнаціональних відносин після актуалізації міжнаціональної проблематики зазнала суттєвих змін. Експерти “втрачали оптимізм” відразу після переходу до питань, що безпосередньо торкалися міжнаціональних проблем. На думку експертів, громадські організації, силові структури, районні органи державної влади та ОМС повинні більше уваги приділяти міжнаціональним відносинам в районі.

Міжнаціональна напруженість та її зростання експертами пов’язувалася з появою в районі турків-месхетинців. Головним джерелом міжнаціонального напруження в Чаплинському районі, на думку експертів, продовжує залишатися турецько-месхетинська меншина. Експерти вважають, що ситуація в районі і далі погіршуватиметься. В районі існує вірогідність виникнення етнічних конфліктів навіть з проявами насильства.

Роботу владних структур в сфері міжнаціональних відносин експерти оцінювали позитивно. На думку експертів в однаково районі забезпечуються права всіх національних меншин, а рівень задоволеності потреб турецько-месхетинської меншини є трохи нижчим за рівень задоволеності потреб українців та росіян району. Проте, якщо перевести оцінки експертів у площину європейських стандартів щодо національних меншин, то очевидним стає те, що місцеві експерти оцінювали ситуацію відштовхуючись не від них. Це стосується, передусім, оцінки задоволення культурно-освітніх потреб забезпечення прав національних меншин, впливу різних інституцій на міжнаціональні відносини.

Враховуючи неоднозначність в експертних оцінках, їх можливу надмірну суб’єктивність в деяких питаннях, для остаточної діагностики стану міжнаціональних відносин, конфліктогенного потенціалу та рівня інтеграції турків-месхетинців в українське суспільство доцільно провести масове опитування.

Література

1. Гоманюк М. Соціально-просторовий контекст та варіативність етноніму “турки-месхетинці” // Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства. Під ред. І.О.Пилипенко Вип.1. – Херсон: ХДУ. – 2005. – С.38-42
2. Гоманюк Н. Этнические стереотипы в отношении турок-месхетинцев в местах их компактного проживания в Украине (по результатам исследований в Чаплинском районе Херсонской области). – Вісник Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна, “Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи”. – 2005.- №652. – С.156-162
3. Звіт Чаплинської районної державної адміністрації Херсонської області №11-237/338/1-3 від 22 липня 2005 р.
4. Котигоренко В.Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. – К.: Світогляд, 2004. – 722 с.
5. Литвиненко О. Регіони України напередодні президентських виборів 2004 р. (порівняльний аналіз) // Національна безпека і оборона. – №10 (58). – 2004. – С.32-44
6. Розподіл населення за національністю по Херсонській області (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р.) // Статистичний бюлетень. – Відп. за випуск Т.О.Варнавська. – Херсон: Херсонське обласне управління статистики, 2003. – 66 с.
7. Становище біженців турків-месхетинців в Україні / Клищенко Т., Малиновська О., Мінгазутдінов І., Шамшур О. – К.: ВАТТЕ, 1999. –130 с.
8. Шульга Н. Великое переселение народов: репатрианты, беженцы, трудовые мигранты. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 700 с.

Гоманюк Микола Анатолійович, Бериславське шосе, 24, Херсон, 73008; +38 (0552) 32-69-33; hotanuyk@mail.ru, кафедра філософії і соціології Херсонського національного технічного університету, ст.викладач

Гоманюк М.А., Експертні оцінки стану міжетнічних відносин в місцях компактного проживання турків-месхетинців в Україні (за результатами дослідження в Чаплинському районі Херсонської області) / М.Гоманюк // Вісник Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна, “Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи”. – 2006. – №653. – С. 56-67